

Notes sobre el parlar de Villores

Joan Borràs-Comes
Universitat Pompeu Fabra

1. Introducció

Vista de Villores

la major part de la població s'ha dedicat a la pagesia i a la confecció d'espardenyes.

Villores és un poble de la comarca natural dels Ports de Morella, pràcticament al límit del domini lingüístic català.¹ Està situat a 661 m d'altitud i té el terme municipal menys extens de la comarca (5,3 km²). Després de Castell de Cabres (18 h.) i Palanques (35 h.), Villores és el municipi dels Ports-Maestrat amb menys habitants censats, i el sisè de tot el País Valencià (51 h. segons dades de 2009). L'activitat bàsica de la població ha estat històricament la ramaderia, si bé durant el darrer segle la

Pel que fa a la geografia social, després de Morella podem distingir Forcall com a node de relacions humanes més important de la comarca. Les poblacions de Villores, Hortells i Palanques tenen una estreta relació amb Forcall. Un exemple seria l'organització territorial dels centres d'ensenyament infantil i primari: un bus escolar recull l'alumnat de Palanques, Hortells, Villores i de la gasolinera que hi ha de camí cap a Forcall, on hi ha la seu del col·legi rural agrupat "Els Ports", que també dona cobertura a les escoles de Sorita i de la Mata. Tanmateix, en el moment de fer l'enquesta només una xiqueta estava en edat escolar al poble de Villores.

Les dades es van recollir entre el 31 de març i el 2 d'abril de 2007, a partir d'un qüestionari lliurat pel Dr. Pere Navarro. Van ser els informants:

- Pere Balaguer i Peñarroya. Nascut a Villores el 23 d'agost de 1923. Ha estat llaurador i alcalde (1979-1983, 1987-2003). Pares i muller naturals de Villores.
- Agustí Fuster i Bonet. Nascut a Villores el 15 de novembre de 1926. Ha estat industrial de teixits i espardenyes i també alcalde (1983-1987). Pares naturals de Villores; muller natural de Forcall.
- Felip Gil i Carceller. Nascut a Fraga el 17 de gener de 1930, però criat a Villores des dels quatre anys. Ha estat espardenyer i paleta. Pares i muller naturals de Villores.

¹ Aquest treball va ser realitzat per a l'assignatura de Dialectologia Catalana de la URV. Vull mostrar el meu agraïment a tota la gent de Villores, als de casa, a l'Àngela Buj, l'Albert Aragonès, Ramon Sistac i Pere Navarro.

2. Vocalisme

2.1 Tractament d'/e/ en posició àtona

Com a conseqüència d'una assimilació vocàlica, la /e/ es pot tancar en [i] quan es troba en contacte amb una consonant palatal o quan va seguida de /i/ tònica. Són els casos de *sixanta*, *minjar*, *gíner*, *tinia* (P3 II tindre), *sinyor*, *dixar*, *llogir*.

Com la majoria de parlars de l'occident dels Ports de Morella, el villorà conserva la /e/ en posició pretònica inicial (també en els segments inicials *em-*, *es-*, *en-* i *eix-*). Ho testimonien les pronunciacions [e]*scala* i h[e]*rbeta*. Només *eixugar* es desmarca en aquest punt, per al qual trobem [ajʃu'a] i el derivat [ajʃua'mans].

2.2 Tractament de la /a/ posttònica final en síl·laba lliure

Degut a una assimilació progressiva, una medial oberta /a/ en posició final absoluta pot presentar tres al·lòfons: [a], [ɔ] i [æ], tal com pot desprendre's de les realitzacions de *cosa* ['kɔzɔ], *cova*, i, menys habitualment, de *terra* ['tɛræ], tot i que de manera aïllada.

2.3 Tractament d'/a/ i /e/ pretòniques en contacte amb una líquida bategant

És pròpia del villorà la caiguda de les vocals /a/ i /e/ pretòniques en contacte amb una líquida bategant, un tret molt estès en bona part dels parlars orientals. Es va recollir, per exemple, *escarbatxo*, *carbassa*, *la brena* ('el berenar') i *vremar*.

2.4 Tractament d'/o/ en posició àtona

No es coneix el fenomen de la neutralització d'/o/ en /u/ en posició àtona.

És una tendència general del català nord-occidental a pruniciar [aw] les [o] en posició inicial. Aquest fenomen es recull en la forma *olors*, pronunciada [aw'los], i sembla iniciar-se respecte a *orella*, pronunciada [ow'rela]. En altres casos es trenca aquesta tendència i es manté la pronúncia [o]: *ovella* [o'βeɫa], *olives* [o'liβes].

Un altre procés present en altres parlars tortosins és l'articulació [u] d'una /o/ àtona seguida de /i/ o tònica, tot produint-se una assimilació al grau d'obertura. Així, es recull en els mots *coixí*, *conill* i *roïn*, però aquest no va ser el cas de *molí* i *cosí*, en les quals es va mantenir la pronúncia [o].

Pel que fa al tractament de la /o/ en posició posttònica, van ser recollides les formes *coixo* i *llangosto*, que porten afegida una vocal velar final /o/. Coromines la tracta de mossarabisme, si bé considera prou possible per al cas de [ɫaŋ'gosto] la seua aparició com a resultat de la formació d'un plural (analògic) en -os per a *llangost*.

2.5 Diftongs

Generalment, el diftong /ew/ del futur i infinitiu del verb veure ha monofongat en [o], tal com ho fan la majoria de parlars valencians. Així ho mostren les ocurrencies «sense vore-la» i «a vore si m'ix».

El diftong dels grups /kwa/ i /gwa/ es manté, per exemple, a *Pasqua*, *Quaresma*, *aigua* i *llengua*. L'única excepció és [ko'ranta] i [kora'n'tena], pronúncia que reforça el caràcter nord-occidental del villorà (la tendència més generalitzada en els parlars valencians és el manteniment del segment /wa/ en aquest mot).

3. Consonantisme

3.1 Nasal adventícia

Apareix una nasal adventícia en els mots *mangrana*, *llangosto* i *mançana*.

3.2 Vocalització de la /l/ + consonant

No es coneix el fenomen de la vocalització de la /l/ en síl·laba travada + consonant. Així, es pronuncia a[l]bardó, a[l]fals i pa[l]par. Tanmateix, en altres mots s'han donat casos de supressió d'aquest element. És el cas d'*albergina* ([aber'dʒina], i també [arber'dʒina]) i d'*albercoc* ([aβer'kək], i també [aβre'kək]).

3.3 Palatalització dels grups /dʒ/ i /tʃ/

Els mots acabats en /ts/ tendixen a realitzar aquest so final de manera apropiada a la prepalatal fricativa sorda [tʃ]; aquest és un fenomen propi dels parlars valencians i tortosins en general. Seria el cas de *cutberts*, ports, goluts, angelets. De la mateixa manera ocorre amb el correlat sonor /dʒ/, també en posició interna, com a dotze ([ˈdodʒe]) o per fonètica sintàctica en el fragment «entremenats en Catalunya».

3.4 Tractament de /ʒ/ i /ʃ/ en posició inicial i postconsonàntica

Les prepalatals fricatives s'articulen africades en posició inicial i postconsonàntica. Per al correlat sonor són els casos de *gel*, *gíner*, *jove*, *Juan*, *jou*, *jóvens*, *juí*, *gitar-te* ([dʒi'tate]), *gentilles*, *domenge*, *taronja*, *a(r)bergina*. Per al correlat sord, *xuplar*, *xuples*, *xocolate*, *xala*, *ximenera*, *panxa*, *carxofa*. Tanmateix, es recullen algunes articulacions mantingudes com a fricatives per al correlat sonor en posició postconsonàntica: *an*[ʒ]elets, *min*[ʒ]o i *min*[ʒ]e.

3.5 Tractament de /ʒ/ i /ʃ/ en posició intervocàlica

La prepalatal intervocàlica procedent dels grups llatins -DI- i -I- ha donat com a resultat una fricativa, precedida d'una iod, en PEIORE, DIE-IOUIS, PODIARE, i en els derivats de MEDIA i BAPTĪDĪARE: *pi(t)jor* ([pi'ʒo]), *dijous*,

pujar, *mi(t)geres* ([mij'zeres]) i bategen. La prepalatal intervocàlica procedent dels grups llatins -TICU, -DICU, -GI- també resulta en una fricativa, com ho evidencien els derivats de CORRIGIA, ABBATĪCŪLU, FICATUM, FORMATICU, MEDICU i VIGILARE: *corre(t)ja* ([ko'rejʒa]), *abadejo*, *fe(t)ge* ([feʒ:e]), forma(t)ge ([for'majʒe], me(t)ge [meʒ:e] / [meʒe], vigilar. També en *boja* i *roja*, pel que sembla amb un segment -BJ- en comú. Als resultats recollits es pot observar el canvi latent en els parlars valencians, que Joaquim Rafel (1981) també analitza, consistent en la desaparició progressiva de la iod que acompanya les prepalatals fricatives sonores en posició intervocàlica. D'ací que trobem formes com [for'majʒe], [feʒ:e] i [meʒe].

També la prepalatal fricativa sorda segrega una iod. Tot i que aquesta característica es trobe en regressió en moltes zones del bloc occidental, en villorà només s'altera la dinàmica si les formes vénen d'un procés de reanàlisi morfològica. Per exemple, a banda de [ko'nejʃen] (P6 IP *conèixer*), recollim [ko'nejʃen], que és una forma que ha de ser explicada com a analògica amb el singular [ko'nejs] (P3), que ja havia patit una despalatalització. En posició posttònica ho trobem a *caixa*, *pareixen*, *nàixer*, *mateixa*, *coneixen*, *coixo*; en posició pretònica, a *caixó*, *eixir*, *eixugar*, *coixí*, *aixina*, *això*, *coneiximent*.

3.6 Tractament de /ʃ/ en posició final

La prepalatal fricativa sorda /ʃ/ en posició final es despalatalitza de manera generalitzada. Els parlants neutralitzen, en aquesta posició, els sons [ʃ] i [s]. Les formes més properes al punt d'articulació alveolar són les P3 dels verbs que porten aquesta seqüència, com *patix* ([pa'tis]) i *coneix* ([ko'nejs]), que han comportat formes analògiques com ara *patisses* (P2) o *coneixen* (P6). També, però, es recullen pronúncies en què es manté el so [ʃ]: *m'ix*, *restrenyix*, *coix* i *pa(r)eix* ([pa'eʃ]).

3.7 Tractament de la “r” de l'Infinitiu en combinació amb pronoms febles

Generalment cau la /r/ de l'infinitiu en posició final absoluta; només consta una vacil·lació en el cas d'*eixir*. Malgrat això, els pronoms febles s'adhereixen encara sobre la base d'una antiga /r/, encara que no la pronuncien. Ho testifiquen els casos de *canvià-la*, *envià-te*, *co(n)vidà-mos* ([koβi'damos]), *tocà-me* i *dí-li*. En algun cas, en canvi, ja s'ha observat ja la reanàlisi morfològica (i la conseqüent aglutinació al verb de la forma reduïda del pronom): *castigá'ls* (que conviu amb *castigá-los*) i *alçá'l*.

3.8 Tractament de la /g/ intervocàlica

Sol ocórrer la caiguda de la velar aproximant [ɣ] quan trobem l'element /gwa/ tònic després de síl·laba lliure (cf. [i'ɣwal] > [i'wal]). Aquesta caiguda també es duu a terme a *aixugar* [ajʃu'a] i en el substantiu derivat [ajʃua'mans], que manté l'hiat.

3.9 Tractament de la /d/ intervocàlica

La dental sonora intervocàlica /d/ es conserva en els mots que contenen el sufix llatí *-ATORE*: *carrejador, llavador, ballador*. En canvi, en els que contenen el sufix llatí *-ATA* aquesta dental desapareix: *cabota(d)a, rata pena(d)a, vespra(d)a*.

4. Morfologia nominal

4.1 Article definit masculí

L'article definit masculí, tant el singular com el plural, presenta la forma reforçada *el, els*. Les formes plenes es mantenen només en el significat neutre i en alguna estructura oracional fossilitzada, com ara a «tot lo dia».

4.2 Demonstratius

Els demostratius presenten tres graus de referència. Per a indicar una distància propera tant per a l'emissor com per al receptor s'empren les formes sense reforçament *este, esta, estos i estes*. Per a indicar una distància propera per al receptor però distant per a l'emissor s'empren les formes també sense reforçament *ixe, ixa, ixos i ixes* (que conviuen, potser per una causa d'anivellament lingüístic, amb *eixe, eixa, eixos i eixes*). Per a indicar una distància llunyana tant per a l'emissor com per al receptor s'empren *aquell, aquella, aquells i aquelles*.

4.3 Pronoms personals en funció de subjecte

Els pronoms personals en funció d'objecte adopten les formes següents: *jo* ([ˈjo]), *tu, ell, natros, vatros, ells*. La presència d'una velar semitancada [o] a P1 pot ser una influència del castellà o una analogia amb la terminació de la major part de formes verbals de P1. Les formes *natros i vatros* de P4 i P5 acosten el parlar de Vil·lores al morellà i a bona part dels parlars tortosins.

4.4 Pronoms personals en funció d'objecte

S'empren generalment les formes plenes, si bé és usual per a P5 la forma reduïda us en posició preverbal. El pronom personal en funció de complement de P4 presenta la forma plena *mos*, creada per analogia damunt la forma de P1 *me*.

Representa una curiositat que els informants van emprar en algun moment formes de P6 (*els*) en contextos clarament de P5. Demana més hores de recerca saber si es tracta d'errors o un cas semblant al *voseo* castellà, que consistiria a emprar formes considerades “de cortesia” per a P5. En són exemples «A vatros també elz heu van dir» i «A vatros també elz heu diran».

5. Morfologia verbal

5.1 Infinitiu

No s'observen infinitius amb velar *-/g/-* analògica per influència de les formes del subjuntiu. Únicament es recull el participi *sigut* (alguns cops també pronunciat [si'ut]), també provinent de les formes subjuntives del verb.

Es recullen les formes *cabre* i *doldre*, que són les més conformes amb l'etimologia llatina. També, *tindre* i *vindre*, creades damunt del futur (*vindrè/tindrè*) i per analogia amb d'altres infinitius com ara *prendre*, *fondre*, *vendre*, que a la vegada han pres la */i/* rizotònica de P1 del present d'indicatiu (*tinc/vinc*). *Valer*, forma procedent directament de la llatina, conviu amb *valdre* creada a imitació d'altres verbs com *creure* o *ploure*, segons el DCVB. També apareix *caler*, analogia damunt d'altres infinitius com *valer*.

També es recullen les formes etimològiques *nàixer* ([¹naʝe] < NAscĒRE) i *traure* ([¹trawre] < TRAHĒRE), pròpies del bloc occidental. *Perdre* presenta una situació oposada a la general en català: [¹perðe].

5.2 Present d'indicatiu

El morfema de P1 del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació —i també de molts de la tercera— és */o/*. Aquest tret situa el parlar de Vil·lorès dins del català nord-occidental: *canto*, *minjo*. En els verbs incoatius es manté la sonoritat de les seqüències *-/isk/-*, com a *patisco*.

El morfema de P3 dels verbs de la primera conjugació és */e/*. L'extensió d'aquest morfema s'estén, pel sud, fins als límits de l'antiga diòcesi de Tortosa (si bé s'inclouen moltes zones dins en les quals el morfema és */a/*, realitzat [a] o [ɛ]).

El verb *haver* és distingit en els seus usos d'auxiliar i de locatiu mitjançant dues formes: la segona dels quals és *nyhaver* (cf. «nyha que pensar-ho bé»), formada a partir de l'aglutinació del pronom feble *hi* al seu inici. Pel que fa a l'auxiliar, adopta en el present (emprat en el pretèrit indefinit) les formes *hai* (que manté el diftong HABEO > *hai(o)), *has*, *ha*, *ham*, *hau* i *han*.

El present d'indicatiu del verb *ser* és: *sóc*, *eres*, *es*, *som*, *sou*, *són*. P2 representa una analogia amb la forma pròpia de l'imperfet d'indicatiu. Es mantenen les formes etimològiques de les P1 dels verbs *fer*, *veure* i *anar*. Es recullen les formes *more*, *mors* i *mor* per a P1, P2 i P3 de *morir*. P1 presenta una terminació analògica *-/k/* vinguda de *dic* i *duc*, que també trobem ocasionalment amb el verb *veure*, pronunciat *vec*.

5.3 Pretèrit imperfet d'indicatiu

Pel que fa a la primera conjugació, el morfema de P3 és */e/* com al present d'indicatiu. Sobretot en elocucions ràpides, solen aparèixer realitzacions [ae] en aquelles persones en què la vocal temàtica i la del morfema de persona són diferents (ço és, totes menys P1; cf. *-/aba/*): *picae*, *cagaen*, *s'alçaen*, *anae*.

Alguns verbs de la segona conjugació «de tipus fort» no mantenen la seua accentuació etimològica, sinó que han patit un desplaçament de l'accent cap al lexema. És el cas de *ve(i)a* ([^hbea]) i *fe(i)e* ([^hfe:]), els quals presenten ja la caiguda de la semiconsonant palatal antihlàtica, característica pròpia del català nord-occidental. Per un altre cantó es conserven també formes febles etimològiques, regla general dels parlars valencians i tortosins: *caïe*, *creïe*, així com amb el verb *dir*, que presenta el paradigma: *dia*, *dies*, *die*, *díem*, *díeu*, *dien*.

5.4 Present de subjuntiu

Pel que fa a la primera conjugació, es detecta la forma etimològica de P1 [^hkanta] (< ll. CANTAM), però també l'analògica [^hkanto], amb morfema /o/ tret de la P1 del present d'indicatiu. A P2 passa una cosa similar: es recullen [^hkantes], etimològica, i [^hkantos], analògica. P3 i P6, per la seua banda, només presenten les formes analògiques amb el morfema /o/, amb el qual fan efectiva la distinció de mode molts parlars nord-occidentals des d'Andorra fins a Alcalà de Xivert.

El verb *dir*, irregular del grup IIb, forma el seu subjuntiu sobre l'etimològic, DICAM, la velar del qual sonoritza fins esdevenir l'arrel /dig/–, a la qual s'aplicaran els diferents morfemes de persona regulars: *diga*, *digues*, *digue*, etc.

Una de les formes de P1 que trobem en verbs com *dormir*, del grup IIIb, és *dòrmiga*, que té l'origen en els subjuntius d'*obrir* i *córrer*, amb una terminació –/ia/ a la qual es va introduir una –/g/– antihlàtica. Com explica Castellà (2003b), aquesta estructura “/i/ + /g/” (+ morfema de persona) va fer tal fortuna que va es exportar com a morfema de temps a d'altres verbs de les conjugacions segona i tercera, i en alguns parlars catalans fins i tot s'ha convertit en pròpiament el morfema de mode subjuntiu per a les tres conjugacions, tant per al present com per a l'imperfet. Sobretot es documenten les formes amb l'increment –/isk/–, úniques recollides per a les persones P2 i P3. La forma *dormiga*, per la seua banda, —i *dormiguen*— seria un híbrid entre els sons de *dòrmiga* i la tonicitat de *dormisca*.

5.6 Pretèrit imperfect de subjuntiu

Les formes de la primera conjugació són etimològiques damunt del plusquamperfet d'indicatiu llatí, que es formava amb l'arrel de perfet + /era/ + les desinències personals: *cantara*, *cantares*, *cantare*, *cantàrem*, etc.

5.7 Present d'indicatiu i de subjuntiu dels verbs incoatius

L'infix derivat de –isc– llatí apareixia en les persones P1, P2, P3 i P6. Les formes etimològiques conservaran a P1 la sonoritat vulgar /isk/ (*patisco*, *cumplisco*); però pel que fa a P2, P3 i P6, s'haurà format un grup de iod. La primera articulació d'aquest grup de iod és /iʃ/, que pot arribar a pronunciar-se [iʃ] o [is] dependent de l'avanç del procés de despalatalització. El més freqüent és que la despalatalització siga regular quan el segment es troba en posició final absoluta, com a P3 ([pa'tis], [kom'plis]), i, d'ací, que en alguns casos haja provocat formes anàlogues a P6 ([kum'plisen]) i a P2 ([kom'plises]).

En el present de subjuntiu s'observen diferents processos d'analogia. Si prenem el verb patir com a exemple, podem dir que el segment *–/sk/–* de P1 (*que jo patisca*) ha estat pres com a morfema de temps i aspecte. D'aquesta manera s'han propiciat formes anàlogues per a P2, P3 i P6 (respectivament, *patisques*, *patisque* i *patisquen*). Per analogia amb P3 del present d'indicatiu (*patix* > *patís*), en present de subjuntiu també apareixen les formes patissa (P1) i patisses (P2).

El morfema /o/ característic dels subjuntius de la primera conjugació ha causat unes formes anàlogues per a P3 i P6: (*que ell patisco* i (*que ells patiscon*). S'han recollit també dos formes amb velar /g/ a P3 i P6 del verb complir: [*'kumpliye*] i [*kum'pliyeŋ*] (amb la tonicitat canviada, seguint el model de [*kum'plisken*], tal com s'ha vist que passa amb les formes [*dor'miɣa*] i [*dor'miyeŋ*]).

Les formes P4 i P5 del present de subjuntiu de *patir* i *complir* segueixen el model del present d'indicatiu: *patim*, *patiu*, *complim*, *compliu* (en cap cas són canviades per les de l'imperfet de subjuntiu com ocorre en d'altres parlars tortosins).

6. Lèxic

abadejo	[aβa'ðejɔ]	m. Bacallà.
abergina	[aβer'ðɟina]	f. Fruit de la planta <i>solanum esculentum</i> .
abuelo	[a'welo]	m. Iaio.
adés	[a'ðes]	adv. Abans.
aplegar	[aple'ɣa]	v. Fer cap.
agranar	[aɣra'na]	v. Escombrar.
aladre	[a'laðre]	m. Arada.
albardó	[alβar'ðo]	m. Tipus d'albarda.
antes	['antes]	adv. Abans.
antes d'ahir	[,antezða'ir]	loc. adv. El dia anterior a ahir.
arena	[a'rena]	f. Sorra.
arrasar-se	[ara'zase]	v. Fer-se ras el cel.
aveat, –ada	[aβe'at]	adj. Acostumat, avesat.
bajoca	[baj'zɔka]	f. Llegum de diferents espècies del gènere <i>phaseolus</i> .
baso	['bazo]	m. Arna.
berlina, ficar en	[fi'kaember'lina]	loc. Posar algú en mala fama o en espectacle ridícul.
bisco, –a	['bisko]	adj. Que mira tort.
blan, –a	['blan]	adj. Tou.

brena	[ˈbrena]	f. Berenar.
cab-ací	[ˌkaβaˈsi]	loc. adv. Cap a ací.
cab-allà	[ˌkaβaˈla]	loc. adv. Cap a allà.
cabotada	[kaβoˈta]	f. Migdiada de curta durada.
caguernera	[kaɣarˈnera]	f. Cadernera.
caixó	[kaɣˈʃo]	m. Caixa.
calces	[ˈkalses]	f. pl. Peça de vestit que cobreix el peu i la cama, ajustant se al contorn d'aquesta, generalment fins més amunt del genoll. Mitges.
calentura	[kalenˈtura]	f. Febre.
camí	[kaˈmi]	m. Tongada. Vegada.
carrejador	[karejzaˈðo]	m. Instrument compost de dos barres paral·leles més o menys un metre de llargària, unides per dos travessers d'un pam i mig, que es posa damunt l'albarda d'una bèstia i serveix per al transport de garbes, rames, verema i d'altres productes agrícoles.
cató	[kaˈto]	m. Cartró.
cingla	[ˈsingla]	f. Corretja o faixa d'uns 10 cm d'amplària que passa per davall del ventre d'un animal de càrrega i que servix per subjectar la sella, bast, albarda, etc.
coa	[ˈkoa]	f. Cua.
colimbela	[kolimˈbela]	f. Tombarella.
colomello	[koloˈmelo]	m. Cadascuna de les dents més punxegudes, situades entre els incisius i els queixals.
corneta	[korˈneta]	f. Espècie de pebre molt llarg i prim, vermell i molt coent, que és el fruit de la planta. Bitxo.
corral	[koˈral]	m. La part extrema de la casa, tancada de paret i que sol estar descoberta totalment o parcial, destinada a estatge d'animals, a depòsit de fems, a conreu de plantes alimentícies, etc. En el parlar de Vil·lores designa també el lloc on s'anaven a fer les necessitats abans de l'arribada dels vàters.
cucaratxa	[kukaˈratʃa]	f. Panerola.
cullereta	[kuɫeˈreta]	f. Crià de la granota.
despullat, -ada	[despuˈlat]	adj. Nuet.
dir coses	[ˈdiˈkɔzes]	loc. Maldar.
driola	[driˈɔla]	f. Guardiola. Vidriola.
edat, fer-se d'	[ˈfeseðeˈðat]	loc. Fer-se gran.

enguany	[eŋ'gwan]	adv. En el present any.
entremenat, -ada	[entreme'nat]	adj. Barrejat.
escarbatxo	[eskar'batʃo]	m. Escarabat.
escurar	[esku'ra]	v. Rentar la vaixella després d'una menjada.
espill	[es'piɫ]	m. Mirall.
fadrí	[fa'ðri]	m. Solter.
fadrí vell	[fa'ðri'βeɫ]	m. Solter que s'ha fet gran i s'ha quedat "per a vestir sants".
fardatxo	[far'ðatʃo]	m. Regandaix.
fesol	[fe'zɔɫ]	m. Llegum de les plantes del gènere <i>phaseolus</i> .
finca	['fiŋka]	f. Tros de terra.
forat	[fo'rat]	m. Botana.
galleta	[ga'leta]	f. Poal.
garba	['garβa]	f. Feix d'espigues tallades i lligades, que generalment es compon d'algunes gavelles.
gentilla	[dʒen'tiɫa]	f. Llentia.
golut, -uda	[go'lut]	adj. Llèpol.
gord, -a	['gort]	adj. Doble. Gruixut.
gorrino	[go'rino]	m. Porc.
got	['got]	m. Recipient de vidre, de metall o d'altra matèria dura, generalment de forma cilíndrica o lleugerament cònica, que serveix per a beure i sol tenir una cabuda no superior a la del líquid que s'engoleix en una presa normal.
granera	[gra'nera]	f. Escombra.
gras	['gras]	m. Greix. <CRASSUM. «Tenie una de gras que fee temor.»
horta	[ˈɔrta]	f. Tros de terra conreable.
iaio	[ˈjajo]	m. Avi.
juí	[dʒu'i]	m. Judici.
llaçó	[la'so]	m. Junta del travador o garra de la pota posterior d'un ruc o mul.
llangosto	[laŋ'gosto]	m. Insecte ortòpter de la família dels acrídids, de diferents espècies, principalment la <i>stauronotus maroccanus</i> .
llavador	[laβa'ðo]	m. Safareig d'ús públic.

llavadora	[laβa'ðora]	f. Rentadora.
llavadoret	[laβaðo'ret]	m. Safareig d'ús públic.
lleit	['lejt]	f. Llet.
llima	['lima]	f. Llimona.
llimpiar	[lim'pja]	v. Netejar. Torcar.
malalt, -a	[ma'lalt]	adj. Que no està bé de salut. Dolent.
mançana	[man'sana]	f. Maçana. Poma.
marrano	[ma'rano]	adj. Xotxo. Brut.
meco	['meco]	m. Vedell desmamat.
melic	[me'lik]	m. Llombrígol.
menut	[me'nut]	adj. Petit.
migera	[mij'zera]	f. Marge dels trossos de terra.
mosquit	[mos'kit]	m. Insecte dípter del gènere <i>culex</i> . Coïc.
ovella	[o'βeɫa]	f. Mamífer remugant de l'espècie <i>ovis aries</i> .
palaura	[pa'lawra]	f. Paraula.
paloma	[pa'loma]	f. Papallona.
panís	[pa'nis]	m. Blat de moro.
panolla	[pa'noɫa]	f. Espiga del panís.
pardal	[par'ðal]	m. Moixó.
pataca	[pa'taka]	f. Patata.
patracol	[patra'kɔl]	m. Document; es diu despectivament dels documents exigits per l'administració i que el contribuent o interessat considera excessius. < protocol.
pigota	[pi'ɣɔta]	f. Varicel·la.
poll	['poɫ]	m. Criada de la gallina. Pollet.
pop	['poɫp]	m. Pop.
porro	['poro]	m. All porro.
préssec	['presek]	m. Fruit del presseguer.
primentó	[primen'to]	m. Pebrot.
puesto	['pwesto]	m. Lloc.
rabera	[raβera]	f. Ramat.
rabosa	[raβoza]	f. Guineu.
rabosot	[raβo'zɔt]	m. Rabosa mascle.

rader, -a	[ra'ðe]	adj./pron. Darrer.
ranco, -a	['raŋko]	adj. Coix.
rata penada	['ratape'na]	f. Rata pinyada. Muricec.
ro[χ]ar	[ro'χa]	v. Vomitar.
roig, roja	['rɔŋ]	adj. Del color de la sang. Vermell.
roín, -a	[ro'in]	adj. Que actua de mala fe. Dolent.
romer	[ro'me]	m. Romaní.
safanòria blanca	[safa'nɔrja'βlaŋka]	f. Xirivia.
safanòria roja	[safa'nɔrja'rɔjza]	f. Pastanaga.
sagal, -a	[sa'ɣal]	m./f. Xiquet d'entre uns 8 i 13 anys aproximadament.
sindia	[sin'dia]	f. Sèndria.
sardina de cubo	[sar'ðinade'kuβo]	f. Sardina de casco.
sargantanya	[sarɣan'taɲa]	f. Sargantana.
sària	['sarja]	f. Recipient d'espert o de palma que forma bossa a cadascun dels dos extrems, i servix, posat de través damunt una bístia, per a transportar fato.
tavan	[ta'ban]	m. Insecte dípter de diferents espècies, i principalment les del gènere <i>tabanus</i> i la <i>hippobosca equina</i> , que són mosques més grans que les ordinàries i ataquen sobretot els animals equins i bovins.
tafarra	[ta'fara]	f. Peça ampla i corbada, de cuir, sola, tela forta o fusta, que subjecta la sella o bast per darrere passant per sota la coa de la bèstia.
tarejar	[tarej'za]	v. Baixar les garbes a l'era.
temor	[te'mo]	f. Por.
temperatura	[tempera'tura]	f. Febre. Calentura.
timó	[ti'mo]	Farigola.
tocar	[to'ka]	v. Trucar, p. ex., per telèfon.
toll	['toɫ]	m. Clot natural o artificial, fet a terra, dins el qual hi ha aigua de pluja o d'altra procedència.
tort, -a	['tɔrt]	adj. Guerxo.
trompades, a	[atrom'paes]	loc. adv. A un ritme irregular o malament.
vesprada	[bes'pra]	f. Tarda.
vetllar	[be'l:a]	v. Vetllar. Treballar de nit.

visc	[^l bisk]	m. Planta lorantàcia de l'espècie <i>viscum album</i> , de tronc rodó, fulles oblongues coriàcies, flors en petits capítols sèssils a l'extrem de les branques o a l'axil. la de les fulles, i fruit sèssil, globulós, blanc, de la grossària d'un pèsol, de mesocarpi mucilaginos.
vomitar	[bomi'ta]	v. Traure convulsivament per la boca matèries contingudes en l'estómac.
xalar	[tʃa'la]	v. Hom passar-s'ho bé.
xicotico, -a	[tʃiko'tiko]	adj. Molt menut.
ximenera	[tʃime'nera]	f. Fumera. Xemeneia.
xiquet, -a	[tʃi'ket]	m./f. Persona no adulta.
xuplar	[tʃu'pla]	v. Xuclar.

7. Textos

7.1 La llengua de Villores (Agustí Fuster)

ENQUESTADOR: Aquí què diríem que parlen vostès? Villorà? català? valencià?

INFORMANT: Natros estem ací una miqueta entremenats en Catalunya, perquè jo viajava molt a la part de Lleida, i a Lleida mos... diu que parlàem un ca... un... parlàem un valencià com si fóre català d'ací de la part d'Amposta o Tortosa o per ahí. Tortosins, mos dien. A molts puestos mos dien tortosins, a natros. Me comprens? Natros vam conèixer el valencià quan va vindre la televisió. Quan els mequis —que els mequis van estar per ací—, va vindre la Guàrdia Civil i va vindre un... dos u tres soldats... Mentira: guàrdia-civils, que resulte que eren de València, i aquells parlaen valencià. Pero natros ham sigut sempre més aragonesos..., en cas que a... Natros lo castellà. Bueno castellà..., açò que parlo jo. Pero per lo menos la meua sagala quan...

ENQUESTADOR: Però això que parlu no és castellà, eh?

INFORMANT: No! Però... Sí, tu li ho pots dir «Bueno, pues he subido...», pero... ui, mos... quan... mos coste una miqueta. Ho entenem, i mos entenen pero mala... pa aclarir-te pues... de tot lo atre res, me comprens? Perquè si... Mare..., malament ...xò, malament. Perquè si...

ENQUESTADOR: Això los de l'interior?

INFORMANT: Sí. Natros, ací, el... Pa ballar ací nyhaviem uns balladors de jota, que això és de l'Aragó, d'ací de la part de Teruel que diuen.

ENQUESTADOR: Ha baixat riu avall això...

INFORMANT: Sí, sí. No, no! Ara, des de que ham tingut estos senyors, pos... ja... collons, ara pos, claro, pues, ja està bé, la obligació dels valencians...: mos foten per avant i per detrás i... Ara mateix diu que no mos dixen vore el Te-ve-tres d'ahí... Jo no sé què diuen ahí, xe!, que no tenen coneixi-ment esta gent. Bueno, no sé... tenen coneiximent o ho fan per... No ho sé ... No, no: no n'hi ha prou.

7.2 L'entrada dels nacionals (Pere Balaguer)

INFORMANT: Natros ací vam... Quan ja estaen els nacionals prop d'açò, pos vam marxar, i a una caseta que tenim de monte... Tota la gent marxàem del poble, perquè, dic ara, ja estaen ja els nacionals prop, pa entrar els nacionals. I vam estar a una caseta que tenim a una finca allà dalt. Después vam passar a un mas que nyha ací a la part dreita, que diuen Mas de Parra, i allí vam estar un dia. Pero no natros, no, que anae més gent! Vam dormir allí al desp... a la pallissa. (En)tonces vam marxar, va vindre el tio meu de casa, d'ací, perquè ell va dir que —diu— «jo de casa no eixiré, encà que me màton, jo de casa no eixiré». I va baixar —diu— «Marxeu que ja estan ací damunt...» a una montanyeta que nyha ahí dalt, damunt eixa finca que dic jo. Ja estaen allí els nacionals. Diu: «Marxeu cara el molí, que al molí està la majoria de la gent del poble». I allí ho vam passar-ho. Vam passar hasta que van passar els nacionals. Quan feen la retirà els rojos, riu amunt. Això que te dic jo ara, al Molí, hi ha una roca, i avall de la roca fa cova; (des)pués nyha una paret pa tapar-ho. I allí estàem tota la gent del poble casi.

ENQUESTADOR: *Està molt allun això del molí?*

INFORMANT: El Molí, ahí baix al riu. En cas que marxe de cara a Hortells, però a la part d'ací de riu, lo que és la carretera de...

8. Bibliografia

- Aragonés, Albert. (1997). Llengües i dialectes del Bisbat de Tortosa. Una visió de principis de segle. *Nous Col·loquis*. Tortosa: Centre d'Estudis Francesc Martorell.
- Badia i Margarit, Antoni M. (1981). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- Bassols, Mariano (1962). *Fonètica latina*. Madrid: CSIC.
- Bonet, Eulàlia, & Lloret, Maria R. (1998). *Fonologia catalana*. Barcelona: Ariel.
- Buj, Àngela (1999). Correspondències lèxiques entre el parlar de Fortanete i el parlar d'Alcanar. Dins F. Nagore, F. Rodés, & C. Vázquez (eds.): *Estudios y rechiras arredol d'a luenga aragonesa y a sua literatura*. Huesca: Consello d'a fabla aragonesa, 187-206.
- Buj, Àngela (2001). *Lèxic del Montsià. Estudi geolingüístic I*. Amposta: Consell Comarcal del Montsià.
- Buj, Àngela (2002). Extensió, límits i terminologia del tortosí segons diverses fonts bibliogràfiques. Dins E. Casanova, J. Martí, & A. Saragossà (eds.): *Estudis del valencià d'ara*. València: Denes, 19-32.
- Carbó, Josep-Lluís (2003). Baix aragonès i morellà: particularitats i coincidències. Dins M. À. Pradilla Cardona (ed.): *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Benicarló: Onada, 63-77.
- Casanova, Baltasar, & Bertomeu, Agustí (2003). *Vocabulari de boca*. Deltebre: El Delta SL.
- Castellà, Carles M. (2003a). Encara queden hòmens jòvens? Sobre el manteniment de la nasal alveolar en els plurals dels antics proparoxítons llatins. Dins *Actes del II Congrés d'Història d'Alcanar (1, 2 i 3 de desembre de 2000)*. Calaceit: Ajuntament d'Alcanar, 169-183.
- Castellà, Carles M. (2003b). «Parleu com vùlguieu!». Aproximació a la variació morfològica verbal del Perelló. Dins M. À. Pradilla Cardona (ed.): *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Benicarló: Onada, 79-96.
- Cubells, Olga (2000). El parlar de Garcia. *Miscel·lània*, 14 (desembre 2000). Flix: Centre

- d'Estudis de la Ribera d'Ebre.
- Cubells, Olga (2007). *Els parlars de la Ribera d'Ebre. Estudi geolingüístic*. Tesis doctoral. Universitat Rovira i Virgili.
- DCVB. Alcover, Antoni M., & Moll, Francesc de B. (1926-1969). *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), 10 vol. Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- DECat. Coromines, Joan (1980-1991). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- Gimeno, Lluís (1986). El tortosí septentrional. Dins *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 619-632.
- Gimeno, Lluís (1994). *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- Moll, Francesc de B. (1991). *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.
- Moreno Cabrera, Juan C. (2000). *Curso universitario de lingüística general. Tomo II - Semántica, pragmática, morfología y fonología*. Madrid: Síntesis.
- Navarro, Pere (1993). *El parlar de la Fatarella*. Calaceit: Centre d'Estudis de la Terra Alta.
- Navarro, Pere (1996). *Els parlars de la Terra Alta*. 2 vols. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- Navarro, Pere (2004). *Aproximació descriptiva als parlars del Matarranya*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya.
- Pérez Saldanya, Manuel (1998). *Del llatí al català*. Morfosintaxi verbal històrica. València: Universitat de València.
- Rafel, Joaquim (1981). *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón Meridional. Estudio fonológico*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Valentí, Eduard (1958). *Gramàtica de la Lengua Latina. Morfología y nociones de sintaxis*. Barcelona: Bosch.
- Veny, Joan (2003). Qüestions geolingüístiques a l'entorn de la varietat tortosina. Dins M. À. Pradilla Cardona (ed.): *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Benicarló: Onada, 351-380.